

prameny & studie 76

NÁRODNÍ
ZEMĚDĚLSKÉ
MUZEUM

Založení pokusu – ověření postupu Arnošta hraběte Silva-Tarouca při tvorbě stěn z jehličnanů v Průhonickém parku

The foundation of an experiment: Verifying the method of Count Ernest Silva-Tarouca in the creation of a wall of conifers in the Průhonice Park

Zdeněk Novák, Roman Zámečník, Jiří Šmída

Abstrakt: Vegetační stěny (kompoziční clony) představují jeden ze základních kompozičních prvků uplatněných v Průhonickém parku – vytváří jeho zcela specifické pohledové pozadí v malířsko-krajinářských komponovaných scénériích. Tyto vegetační stěny se však uplatňují rovněž jako jeho vnější kompoziční clony. Jejich význam výrazně roste nejen s ohledem na překotnou exploataci okolí Průhonického parku. Tento problém je aktuální pro řadu památek zahradního umění v Česku. V rámci projektu je proto *in situ* ověřován Silva-Taroucův postup tvorby koniferových stěn (kompozičních clon) tak, jak je sám popsal při zakládání Průhonického parku. Variantně jsou ověřovány alternativy výpěstků a taxonů s ohledem na klimatickou změnu. Poznatky ze zakládání a pozorování pokusu, který byl v Průhonickém parku založen v roce 2023 a v dalších letech bude sledován, budou následně využity pro formulaci vědeckého výstupu Památkový postup pro zakládání, stabilizaci a zajištění vegetačních stěn (N_{pam}).

Summary: Vegetation walls (compositional barriers) are one of the basic compositional elements of Průhonice Park: they create a highly specific visual background in the composed pictorial landscape, and they also function as external barriers of the park. Their importance is further growing, especially due to the rapid development of the surroundings of Průhonice Park. This is a challenge for several listed and protected monuments of garden art in the Czech Republic. As part of the project outline here, researchers are verifying Silva-Tarouca's process of planting coniferous walls (compositional barriers) *in situ* and using the methods he described when establishing the Průhonice Park. In view of the changing climate, researchers are nevertheless also testing some hopefully more resilient alternative taxa. Findings from the long-term experiment, which started in Průhonice Park in 2023 and will be monitored in the following years, will be used to formulate scientific output, in particular a methodology called 'National Heritage procedure for the establishment, stabilisation, and securing of wall vegetation (N_{pam})'.

Klíčová slova: Průhonický park, založení pokusu, vegetační stěny z konifer, Silva-Taroucovy principy tvorby zahradního prostoru

Keywords: Průhonice Park, establishment of the experiment, vegetation walls planted of coniferous trees, Count Silva-Tarouca's principles of garden design

Příspěvek vznikl v rámci řešení výzkumného projektu Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století (identifikační kód projektu: DH23P03OVV026), financovaného z Programu NAKI III – program na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 Ministerstva kultury.

Obr. 1 Pohled z Hlavní vyhlídky na zámek Průhonice s hojným zastoupením koniferových výsadeb.
Zdroj: foto Roman Zámečník (2023).

Úvod

Ministerstvo kultury podpořilo v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 (NAKI III) výzkumný projekt *Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice, obdivovaný a odmítaný vzor pro krajinářskou tvorbu 20. století* (identifikační kód projektu: DH23P03OVV026), který společně v letech 2023–2027 řeší Národní zemědělské muzeum a Botanický ústav Akademie věd České republiky. Cílem projektu je identifikovat a interpretovat dosud nepopsané metody tvorby zahradního prostoru podle zásad malířsko-krajinářské kompozice; nalézt nové metody a prakticky uplatnitelné postupy efektivního režimu péče a strategického rozvoje unikátní památky zahradního umění prohlášené za národní kulturní památku a zapsané v Seznamu světového dědictví (Průhonický park) a dalších obdobných, doposud neprozkoumaných nebo jen málo prozkoumaných historických zahrad a parků s podobnými malířsko-krajinářskými scénériemi pro zachování odkazu českého zahradního umění a krajinářské architektury.

Cílem projektu je také nalezení nových metod a prakticky využitelných postupů konzervace a restaurování malířsko-krajinářských scénérií Průhonického parku, vy-

užitečných v obdobných malířsko-krajinářských scénériích historických zahrad a parků na našem území, popř. na území někdejší rakousko-uherské monarchie. Pozadí malířsko-krajinářských scénérií tvoří specifické vegetační prvky – jehličnaté porosty ve tvaru porostních stěn, jež současně jasně vymezují Průhonický park proti svému okolí, uzavírají tak jeho komponovaný prostor a významně se podílejí na zachování jeho integrity.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Řešený výzkumný projekt logicky navazuje na vědecký úkol *Význam introdukce a sortimentů dřevin pro památky zahradního umění*,¹ který byl řešen také na území Průhonického parku a jehož dílčí výsledky musí být z logiky věci využity při formulaci nyní navrhovaných výsledků. Využití sortimentů dřevin v malířsko-krajinářské kompozici, včetně problematiky stabilizace jehličnatých stěn² (kompozičních clon) projet ale neřešil. V rámci tohoto výzkumného projektu byl mj. uplatněn vědecký výstup typu památkový postup (N_{pam}), a to památkový postup pro uplatnění zájmů a cílů památkové péče u objektů zahradního umění s vysokým podílem sbírek, který ale problematiku obnovy specifických kompozičních součástí Průhonického parku – koniferových stěn a kompozičních clon a jejich role ve scénériích – neřešil.³

Problematicke obnovy⁴ vegetačních prvků v památkách zahradního umění se v různé míře a podrobnosti věnují zejména metodiky certifikované Ministerstvem kultury. Obecnými přístupy aplikovatelnými v procesu obnovy památek zahradního umění se zabývá zejména metodika *Studie obnovy památky zahradního umění – ideová fáze projektové přípravy*.⁵ Do podrobnější úrovně jde metodika *Péče o dřeviny a jejich*

1 Projekt byl financován Ministerstvem kultury v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury, identifikační kód projektu DF12P01OVV005.

2 Vegetační, jehličnatou nebo koniferovou stěnou se ve smyslu tohoto článku myslí fyzický vegetační prvek, zpravidla přední okraj porostu. Slouží k zakrytí věcí nebo jevů, jež nemají být ze zahrady vidět. Aby mohla stěna fungovat jako kompoziční clona, musí být dostatečně neprůhledná. Poloprůhledné clony jsou tvořeny řidšími stěnami, např. stromořadími, a diváka lákají dále do zahradního prostoru. Vegetační stěny mají vedle použití v kompozici zahrady taky vliv na mikroklima.

3 STAŇA, Ivan – KOHLOVÁ, Jana, Památkový postup pro uplatnění zájmů a cílů památkové péče u objektů zahradního umění s vysokým podílem sbírek, dostupné online: <<https://invenio.nusl.cz/record/203173?ln=cs>> [25. 8. 2024].

4 Termín „obnova“ je použit ve smyslu ustanovení § 14 zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.

5 PAVLAČKA, Radek, Studie obnovy památky zahradního umění – ideová fáze projektové přípravy, Praha 2017.

*zachování v památkách zahradního umění*⁶ a řada jiných.⁷ Žádná z nich ovšem není zacílena na tak vyhraněný kompoziční segment památky zahradního umění, jakým je koniferová clona a její obnova a žádná nevychází ze založeného pokusu, pomineme-li dílčí zkušenosti jednotlivých autorů metodik z obnovných akcí v památkách zahradního umění.⁸

Hlavními výzkumnými metodami projektu jsou analýza, interpretace, verifikace a komparace. S tím souvisí vyhodnocení aktuálního stavu a interpretace (pochození) malířsko-krajinářské kompozice modelového objektu (Průhonický park) a dalších modelových objektů (např. Lednice, Moravský Krumlov, Mošnice v Kladruzech nad Labem, Konopiště, Velké Březno, Vrchotovy Janovice a zcela jistě i další s dosud neidentifikovanými malířsko-krajinářskými scénériemi). Dílčí výzkumné metody se zaměřují na realizace relevantních archivních průzkumů za účelem interpretace, doložení, či vyvrácení použití těchto principů tvorby. S tím souvisí interpretace ikonografických materiálů (zejména dobové fotografie) a dobové literatury. Analyzována byla v první řadě historická literatura, případně také literatura současná.

Tvorba Arnošta Emanuela hraběte Silva-Tarouca (1860–1936) byla již snad dostatečně popsána.⁹ Snad jen pro připomenutí je zde uvedeno, že podobně jako jiní světově významní tvůrci zahrad (Humphry Repton, Hermann kníže Pückler-Muskau, Eduard Petzold) principy své tvorby popsal v přednáškách, časopisech a knihách.¹⁰

Založení pokusu tedy předcházela realizace archivního průzkumu, který cílil na analýzu autorských textů Arnošta Emanuela hraběte Silva-Tarouca, popř. jeho současníků,¹¹ s cílem objasnit metody jeho tvorby při zakládání malířsko-krajinářských scénérií a zvláště signifikantních jehličnatých stěn v Průhonickém parku. Ve svých textech totiž podrobně popsal způsob zakládání malířsko-krajinářských scénérií i jehličnatých stěn. Jeho dobové popisy byly zásadní pro následné založení pokusu.

Terénní průzkum spočíval ve vytipování polohy vhodné pro založení pokusné vegetační stěny v Průhonickém parku. Určujícími kritérii pro výběr polohy pro založení pokusné plochy byly jednoznačně prokázané kompoziční vztahy a vazby, tzn. že jde o okrajovou plochu parku, která byla historicky koncipovaná výhradně jako jehličnatá stěna s prokazatelnou historickou funkcí – skupinová výsadba konifer uzavírající

6 VELEBIL, Jiří a kol., *Péče o dřeviny a jejich zachování v památkách zahradního umění*. Certifikovaná metodika, Průhonice 2016.

7 Např. ZÁMEČNÍK, Roman – ŠIMEK, Pavel, *Metodika pro obnovu vilové zahrady první republiky*, Brno 2017; KREJČÍŘÍK, Přemysl – KŘESADLOVÁ, Lenka, *Obnova vysokých tvarovaných stěn v památkách zahradního umění*, Praha 2015; PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel, *Metodika hodnocení dřevin pro potřeby památkové péče*. Certifikovaná metodika, Brno 2018; ŠIMEK, Pavel – ŠTEFL, Lukáš, *Metodika péče o díla zahradní a krajinářské tvorby z období první republiky*. Certifikovaná metodika, Brno 2017.

8 Ke stavu výzkumu a dostupnosti pramenů k danému tématu podrobně viz NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman – KOHLOVÁ, Jana – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, *Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice – úvodní studie*, *Prameny a studie*, 2023, 74, s. 85–103.

9 Tamtéž; NOVÁK, Zdeněk, *Předmluva*, in: Křesadlová, Lenka – Zatloukal, Ondřej, *Průhonický park*, Průhonice 2017, s. 11–14.

10 Viz kapitola *Prameny a literatura*.

11 Pro potřeby ověření možných inspiračních zdrojů.

Obr. 2 Typická ukázka koniferové stěny uzavírající perspektivu Průhonického parku. Před homogenní výsadbou smrků ztepilých je komponována scénérie z odlišných dřevin. Zdroj: foto Roman Zámečník (2023).

park vůči svému okolí –, a aktuální stav porostní skupiny. Vybráno bylo místo, které již vzhledem ke svému aktuálnímu stavu rozpadu nemohlo dále plnit v historii stanovené kompoziční vlastnosti coby izolační stěny (clony) parku. Vybrána poloha byla negativně dotčená následky suché periody a s ní spojeným rozvojem tzv. kůrovcové kalamity. Po sérii suchých let tam odumřela část vegetačních stěn. Dosavadní metody výsadeb¹² respektující původní druhové složení (v kombinaci s menšinovým podílem taxonů přihlížejících ke změně klimatu), které pomístně zcela nevhodně mísily do vegetační stěny taxony, jež by rozměľňovaly logiku hraběcích scénérií, sice časem vytvoří stěny, ale vzhledem k tomu, že byly vysazovány z běžných lesnických sazenic, nelze na nich ověřit účinnost hraběcí metody. Proto byl v rámci projektu proveden pokus vycházející z níže uvedeného autorského popisu, aby byly údaje uváděné níže ověřeny v současných ekonomických podmínkách.

Po vymezení pokusné plochy byl v podzimním termínu říjen až listopad 2023 na ní založen pokus – jehličnatá stěna respektující principy tvorby Arnošta Emanuela hraběte Silva-Taroucy. Při zakládání pokusné stěny (clony) byly respektovány jak historické spony (počet jedinců na m²), tak historický sortiment. V rámci přípravy

12 Výsadby lesních sazenic do oplocenek způsobem praktikovaným v lesnictví.

stanoviště a při zakládání výsadeb byly uplatněny standardní metody a technologické postupy aplikované při zakládání vegetačních prvků v sídle a krajině.¹³

Výsledky

Historický kontext

Arnošt Emanuel hrabě Silva-Tarouca na rozdíl od současníků, zahradních architektů v Německu, Anglii, Francii a jinde, rezignoval na architektonické a sochařské (umělecké) prvky jako dominanty v zahradě (s výjimkou zámku Průhonice a jeho věže) a soustředil se na rozvíjení kompozice založené pouze na uměleckém uchopení přírodních prvků – terénu, skalisek, vodních ploch a toků a zejména vegetace. Na rozdíl od dávných zahradních umělců nepostupoval metodou stylizace (jeho předchůdci kupříkladu stylizovali přírodní peřeje do skvostných kaskád, jako např. ve Wilhelmshöhe u Kasselu nebo Casertě u Neapole), ale použil Brownovu metodu „Capability“, totiž improvement (zdokonalení). Motivace jeho tvorby částečně vycházela z hledání národního výrazu v zahradním umění odpovídajícího atmosféře národního obrození a době bouřlivého rozvoje nezaměnitelné české hudby nebo architektury, která v podobě specifického pražského kubismu svou národní podobu nakonec také našla. Řekl k tomu: „*Mojí myšlenkou bylo vytvořit park odpovídající rázu krajiny; vodítkem při práci byla mi pouze příroda, při čemž zároveň využíval jsem vždy i vlastností terénu. Snažil jsem se docílit mnohotvárných obrazů zapadajících do rámce středočeského kraje.*“¹⁴ Jak sám uvádí, inspirací pro něj byla příroda, ale samozřejmě i jiné parky a dostupná literatura. Z jeho knihovny se dochoval výtisk knihy *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*,¹⁵ v níž si tužkou zatrhával pasáže, např. slavnou Pücklerovu větu, že „*zahrada ve velkém stylu je dokonce obrazová galerie a obrazy vyžadují rámy*“.¹⁶ Dále si zatrl text¹⁷ o výsadbě stromů do shluků (clumps, v němčině Klumpen), které poskytují ochranu cílovým stromům, a transformaci těchto shluků do skupin odstraněním krycích/ochranných stromů po deseti letech.

Z parků můžeme za jeho inspirační zdroj považovat park v rodných Čechách pod Kosířem, který jeho o dva roky starší bratr František Josef II. hrabě Silva-Tarouca (1858–1936) upravoval a rozšiřoval a v roce 1894 vydal ve Vídni knížku *Der Park*.

13 Podrobně viz ČSN 83 9021 Technologie vegetačních úprav v krajině – Rostliny a jejich výsadba; ČSN 83 9051 Technologie vegetačních úprav v krajině – Rozvojová a udržovací péče o vegetační prvky aj.

14 SILVA-TAROUCA, Arnošt, Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou na valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926, Praha 1926, s. 11.

15 PÜCKLER-MUSKAU, Hermann von, *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*, Stuttgart 1834.

16 Tamtéž, s. 35.

17 Tamtéž, s. 85.

*Eine Studie von Franz Graf von Sylva-Tarouca.*¹⁸ Dále znal nepochybně Lednický park, zahradu slavnou od 17. století a od 19. století součást rozsáhlého krajinářsky upraveného areálu zvaného Zahrada Evropy. Jako člověk, který, přestože studoval práva, se od mládí zajímal o přírodu a zahradní umění, musel znát i Čechám pod Kosířem bližší lichtenštejnské krajinářské úpravy u Nových Zámků u Litovle nebo v Moravském Krasu u Adamova. Kdy se osobně setkal s knížetem Janem II. z Lichtenštejna, nevíme. Nicméně Lednický park byl od roku 1801 veřejnosti přístupný a jeho rozšíření na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 19. století se stalo senzací a bylo publikováno v knihách¹⁹ a časopisech. Časopis *Wiener illustrierte Garten-Zeitung* uvedl v čísle ze srpna–září roku 1882 reportáž Hermanna Lichta, který popsal radikální proměnu jižního předzámčí zámku Lednice a unikátní způsob přesazování stovek obrovských stromů. K tomu vedlo přání knížete Jana II. z Lichtenštejna, aby se nová zahrada lišila od staré jen formami, nikoli stářím stromů. Potřeba, aby po přesazení nemusely být redukovány koruny vzrostlých stromů, vedla k tomu, že byly přesazovány stromy s balem o průměru 9 m a hmotnosti 36 tun. Tuto metodu vymyslel vrchní knížecí zahradník Augustin Czullik,²⁰ na její realizaci se podílel Wilhelm Lauche, pozdější vrchní knížecí zahradník (od roku 1883 do roku 1936), člen výboru Rakousko-uherské dendrologické společnosti (Dendrologische Gesellschaft zur Förderung der Gehölkunde und Gartenkunst in Österreich-Ungarn), jejímž členem – štedrým podporovatelem – byl kníže sám. Hrabě Arnošt Emanuel Silva-Tarouca byl prezidentem této společnosti, která, jak již bylo prokázáno²¹ a dále se prokazuje, byla šířitelem principů malířsko-krajinářské zahrady i sortimentu potřebného k jejich realizaci na území celé monarchie.²² Hrabě přirozeně znal i parky vídeňské a krajinářské úpravy v jejím okolí (Laxenburg, Mödling, Graffenegg). Znal i parky anglické a německé (tvorbu knížete Pücklera-Muskau). Byl v kontaktu s německými zahradními architekty a milovníky a obdivovateli zahradního umění v celé rakousko-uherské monarchii.

Hraběte dále inspirovala tvorba holandských krajinářů, zejména Davida Winckeboonse (1576–1629).²³

18 SILVA-TAROUCA, František Josef II., *Der Park. Eine Studie von Franz Graf von Sylva-Tarouca*, Wien 1894.

19 CZULLIK, August, *Eisgrub und seine Parkanlagen*, Wien 1886.

20 Tamtéž.

21 Blíže viz NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, *Stručné dějiny tvorby voluptoáru a krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladruzech nad Labem*, *Prameny a studie*, 2022, 71, s. 89–105; NOVÁK, Zdeněk, *Krajinářský, přírodně krajinářský, malířsko-krajinářský? Zahrada – park – krajina*, 2023, 2, s. 8–10.

22 Archivní průzkumy prokázaly, že vlastníci parků Konopiště, Velké Březno, Betliar, Smolenice, Esterházy, Eisenstadt, Laxenburg, Dég, Červený Hrádek, Moravský Krumlov aj. či tvůrci parků Mošnice v Kladruzech nad Labem, Esterházy nebo Moravský Krumlov byli členy uvedené společnosti. Terénní průzkumy poté prokázaly, že ti, kteří byli členy této společnosti, používali v parcích obdobný sortiment, z něž byly mj. zakládány typické malířsko-krajinářské scenérie.

23 SILVA-TAROUCA, Arnošt, Emanuel, *Používání stromů a keřů v zahradách i parcích*, *Styl*, 1933–1934, XIII. (XVIII.), tam jsou uvedeny dvě podoby jména malíře: Vinckeboom (patrně překlep) a Vinckeboons a datum úmrtí 1629; obrazy, na které odkazuje, byly stejně jako ostatní mobiliář zámku rozprodány v dražbách v roce 1928. Zda se nacházejí ve veřejných sbírkách, se nepodařilo autorům zjistit.

Metodu „improvement“ dotáhl hrabě Silva-Tarouca k dokonalosti. Zdokonalil vše, co bylo v přírodním základu parku možné. Vylepšil prostorový dojem z údolí potoka Botiče jeho zdánlivým prohloubením výsadbou vysokých a temných smrků a douglasek po jeho okrajích²⁴ (manipulace s prostorem zahrady)²⁵ a založením rybníků, ve skutečnosti zahradních ozdobných jezer, tedy vodních zrcadel, které výšku údolních stěn a porostů na nich dvojnásobí. Porosty a vodními prvky vylepšil mikroklima parku, takže v něm prospívají horské a stálezelené rostliny. Vylepšil rozmanitost terénu odhalením skalního podloží a vyhloubením bočních, plasticky propracovaných údolíček. Ta a výsadby v nich vyvolávají v návštěvníkovi dojem, že prostor zahrady pokračuje někam dál a přispívají tak k posílení iluze, že je park mnohem větší, než umožňuje jeho půdorys.

Během 19. století se rozšiřoval sortiment rostlin pěstovaných v zahradách a parcích introdukcí ze západního pobřeží Severní Ameriky, z Dálného východu a kypícím šlechtěním nových odrůd. Nesmírné bohatství druhů a odrůd rostlin, které jiným zahradám spíše ubližovalo, neboť byly vysazovány spíše jako botanické kuriozity do starších scenérií a bez kompozičního záměru,²⁶ uchopil hrabě Silva-Tarouca tvůrčím způsobem, soustředil se na estetické vlastnosti rostlin, využil jejich tvarů, barev, struktur a textur a každé rostlině stanovil místo, kde vynikala. Sám k tomu uvedl: „*Za těchto okolností mohla by sběratelská činnost býti snadno na úkor zahradního umění. Při své sběratelské činnosti nevěnoval jsem pozornosti jen rostlinám novým neb vzácným, nýbrž hlavně rostlinám krásným; shromažďoval jsem hlavně ty rostliny, jež mohly sloužiti jako vhodný materiál rostlinný k výzdobě parku. Tak povstala poznenáhlu myšlenka neshromažďovati rostlinné poklady, v posledních desetiletích do zahrad zaváděné, do sbírek, tj. do arboret a fytogeografických skupin, nýbrž ve velkém slohu využití jich spolu s domácími společenstvy rostlinnými a význačnými pro jednotlivá stanoviště k získání harmonujících skupin a přirozeně a mohutně působících krajinných motivů.*“²⁷

Paleta vlastností vegetace se introdukcemi a šlechtěním pěstovaných rostlin, včetně dřevin, nesmírně rozšířila. Přibýly sivé a modravé tóny smrků pichlavých, smrku sitka, smrku Brewerova, jedlí stejnobarvých, jedlí vznešených a douglasek tisolistých (sivých), cypřišků Lawsonových a nutkajských ze západní poloviny Severní Ameriky, balkánských omorik, přibýly červené odrůdy javorů klenů, mlčů a javorů japon-

24 Sám k tomu uvádí: „Z toho důvodu vysazoval jsem také na nejvyšší místa vždy skupiny bujně rostoucích vysokých stromu, které později měly převyšovati okolí a zvyšovati tak ještě kontrasty mezi vrchem a údolím.“ SILVA-TAROUCA, A., Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou, c. d., s. 11.

25 Nakolik se tady inspiroval výsadbami v zámeckém parku v Lednici, je třeba ještě zkoumat. Výsadby jedlí na hraně pravobřežní terasy řeky Dyje vytvářely v Lednici zdánlivý pocit dramatického terénu, který tam ve skutečnosti není. Hrabě Silva-Tarouca byl s knížetem Janem II. z Lichtenštejna a s Wilhelmem Lauche v kontaktu a park dobře znal.

26 „... je novodobý veřejný park od poloviny 19. století jen kompromisním útvarem, o němž rozhoduje praktický zahradník bez vedení architekta, a proto závislý na hotových vzorech starších, z nichž postupně přejímá renesanční a barokní motivy, hlavně ovšem květinový parter a květinový koberec a vodní bazén, slučuje je mechanicky se zakořeněným pojmem zahrady jako zušlechtěné přírody a s nově oživenými zálibami botanickými.“ WIRTH, Zdeněk, Pražské zahrady, Praha 1943, s. 17.

27 SILVA-TAROUCA, A., Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou, c. d., s. 13 a 14.

Obr. 3 Interiér Průhonického parku v roce 1925. Porostní okraje parku jsou osázeny souvislými porosty smrků ztepilých. Před nimi jsou komponovány jednotlivé malířsko-krajinářské scénérie z odlišných, převážně introdukovaných dřevin. Zdroj: SILVA-TAROUCA, Arnošt, Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou na valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926.

ských, bělopestře a žlutopestře odrůdy javorů klenů a javorů jasanolistých a další barvy a tvary (smuteční jasany ztepilé, pyramidální duby letní). Přibýly stálezelené rostliny (pěnišníky, bobkovišně, cesmíny a mamoty).²⁸

Metodu využití principů anamorfózy prostřednictvím malířské perspektivy k vytváření iluze většího prostoru zahrady hrabě rozvinul a čtenářům (členům Rakousko-uherské dendrologické společnosti) vysvětlil:²⁹

„Zkušenosti ukazují, že protože se většina světelných paprsků odráží, světlé vzdálené objekty se zdají být blíže, než ve skutečnosti jsou; tmavý objekt na světlém pozadí vypadá menší než světlý objekt stejné velikosti na tmavém pozadí. Tato zkušenost nám umožňuje v dálkových pohledech, kde není dostupný terén tak rozsáhlý, uvést

28 Citovaný časopis Wiener illustrierte Garten-Zeitung, a nejen on, téměř v každém čísle přinášel novinky, které se objevily na trhu, na výstavách pořádaných zahradnickými společnostmi byly tyto novinky předváděny.

29 V knize SILVA TAROUCA Ernst – SCHNEIDER Camillo, Unsere Freiland-Nadelhölzer; Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im Freien kulturfähigen Nadelholzer, Wien 1913, popisuje, jak např. lze pomocí promyšlené výsadby na rovném okraji porostu dosáhnout iluze plasticity, totéž popisuje SCHOLZ, Jaromír – MACHOVEC, Jaroslav (edd.), Sadovnická estetika, Praha 1955.

Obr. 4 Interiér Průhonického parku v roce 1925. Porostní výsadby smrků ztepilých uzavírají pohled. Před nimi je vysazena skupina listnatých dřevin se světlými listy. Zdroj: SILVA-TAROUCA, Arnošt, Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou na valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926.

*popředí, střed a pozadí do perspektivně správného vztahu, podpořit účinky vzdušné perspektivy a dosáhnout zdánlivě větší hloubky dálkového pohledu tím, že vysadíme skupiny tmavolistých stromů do popředí, větší masy bílých nebo žlutolistých stromů doprostřed, zatímco pozadí může být v zelených tónech. Zamysleme se například nad rybníkem vzniklým za hrází, jehož přítokem je potok protékající loukou; rybník a luční údolí jsou sevřeny strmými svahy, které se směrem k pozadí zplošťují. Z hráze rybníka, která je lemována starými duby, je vidět zdánlivě široký výhled, orámovaný těžkými, tmavými větvemi dubů, který se ztrácí v pozadí v luční krajině se skupinami olší, vrb, topoly a jasany, zatímco světlý střed tvořený mohutnými skupinami bílých stříbrných topolů při vtékání potoka do rybníka kontrastuje s tmavým pozadím svahů pokrytých jedlemi a buky na zastíněné straně a duby a jinými stromy s hrubou texturou na straně osluněné.*³⁰

Při čtení tohoto textu si dovedeme představit pohled z hráze na rybník Labeška a na jeho pozadí v Průhonickém parku.

30 SILVA TAROUCA Ernst – SCHNEIDER Camillo, *Unsere Freiland-Laubgehölze*, Wien 1912, s. 9, překlad Zdeněk Novák.

Pro českou odbornou veřejnost publikoval své názory později:

„Tím vším má být dosaženo rozlišení splývajícího pozadí od středu a popředí a tím hloubky obrazu. Tento trik, malíři ostatně často používaný, hodí se i při řešení dálkových pohledů v parku. Po obou stranách popředí masivní skupiny tmavých, kompaktních stromů (např. červených buků nebo starých dubů), uprostřed lehké koruny vrby nebo ještě lépe bělolisté nebo žlutolisté stromy (stříbrné topoly, vrby, žlutolisté topoly, jilmy nebo duby), pozadí mezi zelenými křovinami, mizejícími trávníky nebo plochy vodní. Také lze vyřešiti popředí tmavými jedlemi a smrky a střed stříbrobílými, modrými nebo žlutými koniferami.“³¹

Pozadí takových scénérií, tvořené vegetačními stěnami z temných jedlí, smrků a douglasek, bylo důležité pro vnímání popisovaných scénérií a pro to, aby vynikly. Prostě obrazy v galerii, jak psal kníže Pückler-Muskau.

Ve stejné době se proměňovala i divadelní scéna. Dosavadní malovaná jevištní pozadí nahradil Konstantin Sergejevič Stanislavskij (1863–1938) pozadím černým (v divadle se používá termín horizont) a prostor jeviště rozdělil na první, druhý a třetí plán hlavně pro lepší pochopení scénického a scénografického uspořádání.³² Tak se s jevištním prostorem pracuje dodnes a všude na světě, snad s výjimkou „retro“ představení v tzv. barokních divadlech.

Na rozdíl od kukátkových divadel, kde je pozice diváka³³ i scény stabilní a na scéně se „pouze“ proměňují obrazy, je v zahradě (parku) divák pohyblivý a sám se stává součástí scény pro ostatní diváky. Zastavuje se, otáčí se, prochází se v protisměru, někdy (zejména na Britských ostrovech) nerespektuje cesty, a tak mu neslouží jako „němí průvodci“ zahradou, jak je označoval Goethe.

Homogenní pozadí takových zahradních scénérií má pak v programu kompozice celého parku a jeho jednotlivých scénérií významnou hodnotu konstanty, která dává celé zahradě specifický charakter.

Stejně tak důležité bylo zakrýt nevzhledné věci a ploty a přirozeně ovlivnit mikroklima parku.³⁴

„Jak kníže Pückler doporučuje, snažil jsem se zakrýti nehezke oplocení a nevábne sousedství vysazením smrku, jedlí nebo douglasek. Také proti severu a studeným severo-západním větrům vysázel jsem dostatečně ochranné porosty. Také k tomuto účelu použil jsem jehličin, které rychle rostou a při řádném ošetření zůstávají stále neprůhledné. Park nemá účelu lesa; konifery v parku nejsou k tomu, aby vyrůstaly ve vytáhlé a větví prosté kmeny, nýbrž mají zůstat jen krásné. Takové mohou však býti jen tehdy, poskytne-li se jim dostatek prostoru, slunce, světla a vzduchu.“

31 SILVA-TAROUCÁ, A. E., Používání stromů a keřů, c. d. XIII. (XVIII.), s. 159–164, z textu je patrné, že dřívější tvůrci (Repton, Loudon, Pückler-Muskau) měli mnohem omezenější škálu dřevin, neboť např. smrk pichlavý (*Picea pungens*) byl do Evropy introdukován v roce 1877 (údaj z ÚRADNÍČEK, Luboš, *Forest Dendrology*, Brno 2014).

32 Jistě by stálo za výzkum, zda jde o náhodnou, nebo vědomou synchronicitu.

33 Otáčivé hlediště v zahradě zámku Český Krumlov je výjimečné.

34 K tomu blíže viz BRŮNA, Josef – KLINEROVÁ, Tereza – KONOPOVÁ, Zdeňka – KALČÍK, Vojtěch – KIRSCHNER, Jan, Mikroklima a introdukce rostlin v zahradním umění, *Zahradnictví* 2023, 11, s. 18–20.

Obr. 5: Červené místo v základní mapě zachycuje místo založeného pokusu v Průhonickém parku. Zdroj: mapy.cz.

Jakou pozornost a obětavost zahradníka vyžaduje vypěstování jehličnatého porostu, ukáže tento příklad:

*Zed' parku má býti zakryta smrkovým porostem, pro nějž jest rezervovaná plocha 200 m dlouhá a 50 m široká. Vysadí-li se mladé 1,50 m až 2 m vysoké smrčky tak, aby docílilo se jimi požadovaného zakrytí zdi, ale vzájemně si nepřekážely ve vývinu, jest potřebí na 1 ha 1 500 takových smrček. Je-li pak tento porost vždy zavčas probírán, zbude z něho po 40 letech nejvýše 50 nebo 60 stromů, které však vyrostly jako solitéry a zakrývají pak trvale a dokonale zed'.*³⁵

Založení pokusu

Pokusná vegetační stěna byla založena v severozápadní II. části Průhonického parku (tzv. Oboře, viz Obr. 5.) v linii rovnoběžné s oplocením tvořeným kamennou ohradní zdí. Umístění bylo voleno na místě původní porostní stěny, která odumřela vlivem sucha a následného napadení kůrovcem a musela být odstraněna. Jejím cílem bylo optické odclonění vnějšího okolí. Vegetační stěna byla založena na totožném místě pro ověření výše popisované metody hraběte Silva-Taroucy, tedy tak, aby efektu odclonění bylo dosaženo co nejrychleji a nejefektivněji pomocí rychle rostoucích jehličnatých stromů, které při řádné péči zůstávají nízce zavětvené, a tedy při správném zápoji neprůhledné. Vzhledem k jiným ekonomickým, realizačním a údržbovým podmínkám, než jakými disponoval hrabě Silva-Tarouca (měl jiné personální kapacity, využití

35 SILVA-TAROUCA, A., Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou , c. d., s. 12.

Obr. 6 Stav historické smrkové stěny před založením pokusu. Výsadby byly plošně napadeny kůrovcem a musely být odstraněny. Místo po odstranění porostní skupiny bylo využito pro založení pokusu. Zdroj: foto Jiří Šmída (2022).

mechanizace bylo sporé, chemická ochrana nebyla využívána), byl ověřovací pokus založen ve dvou verzích.

Sortiment pro založení vegetační stěny se skládá z hrabětem Silva-Taroucou preferovaného smrku ztepilého (*Picea abies*) a dále jím zmiňovaných jedlí bělokorých (*Abies alba*) a douglasek tisolistých v původní formě (*Pseudotsuga menziesii*). Tato skladba vychází jednak z výše popsané metody a dále také z potřeby ověření vhodnosti sortimentu jehličin při probíhajících klimatických změnách a v návaznosti také pro ověření vzájemného porovnání taxonů z pohledu ujímavosti, rychlosti růstu, tvorby zápoje a celkové vhodnosti pro stanovený účel.

S ohledem na současné ekonomické, realizační a údržbové podmínky byly provedeny dvě verze pokusu:

- 1 – pokus využívající vzrostlejší výpěstky velikosti 150–200 cm (přesně respektující metodu hraběte Silva-Taroucy);
- 2 – pokus využívající lesní sazenice velikosti 30–40 cm.

Cílem použití sazenic těchto dvou velikostí je porovnat, za jak dlouho, jak úspěšně a s jakou péčí dokážou lesní sazenice docílit stejného efektu jako vzrostlejší výpěstky,

Obr. 7 Příprava stanoviště pro založení jehličnaté stěny v roce 2023. Zdroj: foto Jiří Šmída (2023).

Obr. 8 Zakládání pokusné části vegetační stěny ze školkařských výpěstků douglasek tisolistých velikosti 150–200 cm. Zdroj: foto Jiří Šmída (2023).

Obr. 9 Zakládání pokusné vegetační stěny ze školkařských výpěstků smrků ztepilých, jedle bělokoré a douglasky tisolisté velikosti 30–40 cm. Zdroj: foto Jiří Šmída (2023).

zda vůbec a který způsob je efektivnější a ekonomičtější. Výsledkem bude srovnání výhod a nevýhod obou způsobů výsadby a následné doporučení.

Pokusná výsadbová plocha byla zvolena v rozměrech 80 x 20 m, které poměrově vycházejí z metody popsané hrabětem Silva-Taroucou a zároveň nejlépe korespondovaly s prostorovými podmínkami vybraného místa. Plocha byla rozdělena na dvě poloviny. Na severozápadní polovině byly vysazeny školkařské výpěstky velikosti 150–200 cm se zemním balem v počtu 128 ks ve sponu 2,5 x 2,5 m. Zastoupení smrku ztepilého v počtu 48 ks, jedle bělokoré 40 ks a douglasky tisolisté 40 ks.

Na jihovýchodní polovině byly vysazeny lesní obalované sazenice v počtu 400 ks ve sponu 2 x 1 m. Tento spon byl zvolen na základě dlouhodobé zkušenosti z pohledu péče o výsadby lesních sazenic v Průhonickém parku v rámci optimalizace při vyžínání. Zastoupení smrku ztepilého v počtu 160 ks, jedle bělokoré 120 ks a douglasky tisolisté 120 ks.

Konkrétní umístění výsadeb jednotlivých druhů na ploše bylo určeno podle nároků jednotlivých taxonů, především s ohledem na světelné podmínky a rychlost růstu v korelaci s polohou pokusné plochy vůči světovým stranám a vůči pohybu Slunce během dne. Zvolené umístění taxonů smrk – jedle – douglaska ve směru SV–JV vycházelo především ze stínomilnosti jedle bělokoré a předrůstavosti douglasky tisolisté, která vyrostе rychleji a zastíní stanoviště jedle bělokoré proti jihovýchodnímu až jižnímu slunci. Z druhé strany vysazený smrk ztepilý upraví světelné podmínky jedle bělokoré ze západní až severozápadní strany. Analogicky jsou takto vysazeny obě dvě

Obr. 10 Probíhající práce na ověření Památkového postupu pro zakládání, stabilizaci a zajištění vegetačních stěn v krajinářských parcích – zakládání vegetační stěny v Průhonickém parku. Zdroj: foto Jiří Šmída (2023).

poloviny pokusné plochy. Výsadby výpěstků smrku ztepilého o výšce 150–200 cm jsou od západu částečně chráněny a stíněny stávajícím vzrostlým porostem, stejně tak jsou lesní sazenice smrku ztepilého chráněny vzrůstnou douglaskou tisolistou na přelomu ploch větších výpěstků a lesních sazenic.

Před výsadbou byla celá plocha mechanicky (vyžínáním) zbavena buřene³⁶ a plošně urovnána. Následovalo rozměření plochy, vytyčení jednotlivých řad pro výsadbu výpěstků o výšce 150–200 cm a naměření patřičných sponů. Místa pro výsadbu stromů byla označena dřevěnými kolíky. Analogicky byly rozměřeny a vytyčeny řady včetně sponu pro výsadbu lesnických sazenic a označeny dřevěnými kolíky. V místech kolíků byly dle velikosti balu ručně vyhloubeny výsadbové jámy (pro zachování stanoveného sponu byly případné staré kořeny ve výsadbové jámě odstraněny), do kterých byly vysazeny školkařské výpěstky a kolem zhotovena výsadbová mísa. Lesní sazenice byly v místech označených kolíky vysazeny do vrtaných nebo ručně kopaných jamek.

Do výsadbových jam bylo pro podporu výživy přidáváno umělé hnojivo Silvamix forte, pro vylepšení vláhových poměrů také hydrogel. Po výsadbě byla provedena zálivka veškerého vysazeného materiálu.

³⁶ Plevelná vegetace (např. tráva, ostružiník, maliní, keře), která konkuruje výsadbám, utlačuje je a omezuje v příjmu vody, živin a světla.

Obr. 11 Ukázka založeného pokusu – vegetační clony v Průhonickém parku. Zdroj: foto Jiří Šmída (2023).

V rámci ochrany pokusné výsadby před okusem a jiným poškozením zvěří byla osázená plocha oplocena lesnickou drátěnou oplocenkou.

Na základě veřejné zakázky byla pokusná výsadba realizována externí zahradnickou firmou Gardenline s.r.o. Náklady na výsadbu dosáhly 491 786,48 Kč. Přepokládaná roční péče o výsadby, zahrnující především zálivku, vyžínání a odplevelování výsadbových mís, bude prováděna v režii správy Průhonického parku.

Závěr

Dosavadní stav poznání ve vytčené oblasti výzkumu potvrdil, že řada našich památek zahradního umění byla zakládána za hojného uplatnění jehličnatých dřevin. Ty byly nezdědkou používány k vymezení zahradního prostoru vůči svému okolí. Bohužel řada těchto vegetačních prvků se nachází ve fázi rozpadu, popřípadě je obnovována prostřednictvím neautentického sortimentu dřevin. Tím dochází ke ztrátě kulturně-historických hodnot konkrétních zámeckých parků. Ve většině případů se nedaří realizovat obnovu prostřednictvím historicky vhodného sortimentu dřevin. Hlavními argumenty pro nemožnost použití smrků ztepilých bývá klimatická změna. Výzkumný

projekt se snaží získat relevantní údaje mj. prostřednictvím in situ založeného pokusu tak, aby bylo možné tyto domněnky potvrdit nebo vyvrátit. K založení pokusu byly využity oborově specializované zahradnické metody zakládání vegetačních prvků. S tím souvisela analýza proveditelnosti historického postupu při tvorbě vegetačních stěn v památce zahradního umění, jako první etapa prací na památkovém postupu. Následovalo založení vegetační stěny podle Silva-Taroucových principů a pro ověření standardními lesnickými sazenicemi. Tento princip cílí především na optické odclonění vnějšího okolí podél hranice parku tak, aby tohoto efektu bylo dosaženo co nejefektivněji, a to pomocí rychle rostoucích jehličnatých stromů, které při řádné péči zůstávají nízce zavětvené, a tedy při správném zápoji neprůhledné.

Informace získané v souvislosti se zakládáním pokusu dokládají, že výzkum v této oblasti je opodstatněný a má také důležitou oborovou podporu.

Prameny a literatura

Literatura

- BRŮNA, Josef – KLINEROVÁ, Tereza – KONOPOVÁ, Zdeňka – KALČÍK, Vojtěch – KIRSCHNER, Jan, Mikroklima a introdukce rostlin v zahradním umění, *Zahradnictví* 2023, 11, s. 18–20.
- CZULLIK, August, Eisgrub und seine Parkanlagen, Gartenbau-Gessellschaft, Wien 1886.
- ČSN 83 9021 Technologie vegetačních úprav v krajině – Rostliny a jejich výsadba.
- ČSN 83 9051 Technologie vegetačních úprav v krajině – Rozvojová a udržovací péče o vegetační prvky.
- KREJČÍŘÍK, Přemysl – KŘESADLOVÁ, Lenka, Obnova vysokých tvarovaných stěn v památkách zahradního umění, Praha: Národní památkový ústav ve spolupráci s Metodickým centrem zahradní kultury v Kroměříži 2015.
- NOVÁK, Zdeněk, Krajinářský, přírodně krajinářský, malířsko-krajinářský? *Zahrada – park – krajina*, 2023, 2, s. 8–10.
- NOVÁK, Zdeněk, Předmluva, in: KŘESADLOVÁ, Lenka – ZATLOUKAL, Ondřej, *Průhonický park*, Průhonice: Botanický ústav Akademie věd ČR 2017, s. 11–14.
- NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman – KOHLOVÁ, Jana – ŠANTRŮČKOVÁ, Markéta, *Průhonický park a škola malířsko-krajinářské kompozice – úvodní studie*, *Prameny a studie*, 2023, č. 74, s. 85–103.
- NOVÁK, Zdeněk – ZÁMEČNÍK, Roman, Stručné dějiny tvorby voluptoáru a krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladruzech nad Labem, *Prameny a studie*, 2022, č. 71, s. 89–105.
- PAVLÁČKA, Radek, Studie obnovy památky zahradního umění – ideová fáze projektové přípravy, Praha: Národní památkový ústav 2017.
- PEJCHAL, Miloš – ŠIMEK, Pavel, Metodika hodnocení dřevin pro potřeby památkové péče. Certifikovaná metodika, Brno: Mendelova univerzita v Brně 2018.
- PÜCKLER-MUSKAU, Hermann von, Andeutungen über Landschaftsgärtnerei, verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau, Stuttgart: Hallberger'sche Verlagshandlung 1834.
- SCHOLZ, Jaromír – MACHOVEC, Jaroslav (edd.), *Sadovnická estetika*, Praha: SPN 1955.
- SILVA TAROUCA Ernst – SCHNEIDER Camillo, *Unsere Freiland-Laubgehölze*, Wien: Hölder-Pichler-Tempsky A. G. 1912.
- SILVA TAROUCA Ernst – SCHNEIDER Camillo, *Unsere Freiland-Nadelhölzer; Anzucht, Pflege und Verwendung aller bekannten in Mitteleuropa im Freien kulturfähigen Nadelholzer*, Wien: Hölder-Pichler-Tempsky A. G. 1913.
- SILVA-TAROUCA, Arnošt, Emanuel, Používání stromů a keřů v zahradách i parcích, *Styl*, 1933–1934, XIII. (XVIII.).
- SILVA-TAROUCA, Arnošt, *Průhonický park. Přednáška proslovená Arnoštem Silva-Taroucou na valné hromadě Dendrologické společnosti v Praze dne 27. února 1926*, Praha: Ministerstvo zemědělství 1926.
- SILVA-TAROUCA, František Josef II., *Der Park. Eine Studie von Franz Graf von Sylva-Tarouca*, Wien: K. u. k. Hofhandlung Wilhelm Frick 1894.
- STAŇA, Ivan – KOHLOVÁ, Jana, Památkový postup pro uplatnění zájmů a cílů památkové péče u objektů zahradního umění s vysokým podílem sbírek, dostupné online: <<https://invenio.nusl.cz/record/203173?ln=cs>> [25. 8. 2024].
- ŠIMEK, Pavel – ŠTEFL, Lukáš, *Metodika péče o díla zahradní a krajinářské tvorby z období první republiky. Certifikovaná metodika*, Brno: Mendelova univerzita v Brně 2017.

- ÚRADNÍČEK, Luboš, Forest Dendrology, Brno: Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta 2014.
- VELEBIL, Jiří a kol., Péče o dřeviny a jejich zachování v památkách zahradního umění. Certifikovaná metodika, Průhonice: Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví 2016.
- WIRTH, Zdeněk, Pražské zahrady, Praha: Václav Poláček 1943.
- ZÁMEČNÍK, Roman – ŠIMEK, Pavel, Metodika pro obnovu vilové zahrady první republiky, Brno: Mendelova univerzita v Brně 2017.